

ВСТУП

Становлення та розвиток національної економічної системи не можливий без її наукового осмислення та аналізу. Українська економічна наука має багаті традиції та цілий ряд видатних персоналій, які на різних етапах історичного розвитку внесли помітний вклад в її розвиток. Дослідження цієї багатой спадщини дозволяє не тільки пізнати наше минуле, але й дасть можливість зрозуміти логіку розвитку сучасних економічних процесів та сформулювати можливі підходи до виходу України з кризи.

У монографії представлено теоретичні, а також практичні наукові дослідження. Зокрема, здійснено аналіз історичного контексту процесу зародження та розвитку економічної науки на теренах України (*В. Кудлак*). Зародження вітчизняної економічної теорії та її становлення, наголошує автор, відбувалося в період посилення суперечностей навколо проблем подальшого соціально-економічного розвитку країни. Цей процес завершився досягненням консенсусу серед учених щодо нової ринкової парадигми. Проте, періоду накопичення економічних знань був властивий розрив між новими знаннями положень класичної економічної теорії і їх освоєнням (у т.ч. в процесі викладання у навчальних закладах); не менш важливим висновком є також відсутність належних умов для практичного втілення «нового» знання в життя.

Логічним продовженням даного підходу став аналіз розвитку теоретичних основ функціонування економічних систем у другій половині ХХ-початку ХХІ ст. та їх використання в розбудові національної соціально-економічної системи (*Н. Мариненко, І. Крамар*).

У методології дослідження надзвичайно важливим є виявлення спільних і відмінних ознак між різними теоріями та напрямками сучасної економічної науки. З точки зору теоретичних передумов, покладених в основу макроекономічних теорій, у кейнсіанстві та неоконсерватизмі по-різному вирішуються питання про повернення до рівноваги цін та заробітної плати в умовах коливань попиту і пропозиції, про зв'язок темпів інфляції та безробіття, нейтральність грошей та ін.

Не дивлячись на всі спроби теоретиків мейнстріму врахувати новітні досягнення альтернативних шкіл і створити теорію, яка б задовольнила більшість західних економістів, нестійкість та широта розбіжностей за останні десятиліття в цілому зросли. Не припиняються суперечки за лідерство в середині неоконсервативної теорії (наприклад, між сучасними монетаристами і представниками нової класичної макроекономіки); все більше аргументів накопичується на боці теорій «економічної не ортодоксії». Внутрішні конфлікти і нестійкість дають підставу багатьом

дослідникам виступати із заявами про початок нової кризи західної економічної теорії.

Проголошення незалежності української держави вимагало якісно нової парадигми, нової спрямованості досліджень проблем соціально-економічного розвитку, що потребувало часу для накопичення необхідної інформації, її осмислення й вироблення перших рекомендацій для політиків та урядовців. Перехід до ринкового господарювання здійснювався методом спроб і помилок, за відсутності вироблених основ теорії перехідного періоду від планової до ринкової економіки і обґрунтування принципового питання про модель ринкового господарства, яка була б найбільш придатна для України. Незважаючи на те, що у 2006 р. Україна визнана державою з ринковою економікою, проблема вибору конкретної моделі економічного розвитку на базі певної парадигми і сьогодні залишається актуальною.

Такі міжнародні фінансові інститути, як МВФ, СБ та ЄБРР (Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку) через інститути іноземних радників-консультантів, через програму «шокової терапії» принесли в економічну політику України парадигму неоконсерватизму як основної економічної теорії. Проте неоконсервативна теорія, основою якої є положення класичної школи була адекватною проблемам розвиненої економіки. Тому її впровадження мало поряд із успіхами й суттєві невдачі.

Серед економістів, у тому числі й прихильників монетаризму, існує однастайна думка стосовно того, що лібералізацію міжнародного руху капіталу в країнах, що розвиваються, потрібно дуже ретельно готувати. Зокрема, в Україні лібералізація проходила до того, як були створені достатні передумови.

Ще одне цікаве дослідження стосується проблеми економічного зростання. В умовах глобальної конкуренції та світових інтеграційних процесів, наголошують *Л. Артеменко* та *Г. Ціх*, реальним віддзеркаленням соціально-економічного розвитку країни є саме якість зростання економіки, якій притаманна ефективність використання наявних ресурсів, застосування нових технологій і підвищення добробуту населення. На початку третього тисячоліття науковці переглянули уявлення про процес економічного розвитку. У провідних дослідницьких джерелах концепція економічного розвитку почала протиставлятися економічному зростанню, одночасно привносячи якісні індикатори в економічну модель і, показуючи значення інноваційного потенціалу, здатного в певних ситуаціях компенсувати відсутність суттєвого «економічного зростання» або навіть економічну деградацію. Взаємозв'язок економічного розвитку і

економічного зростання аналізується та оцінюється з нових позицій: як кількісна та якісна ознаки економічної динаміки.

Новий акцент сучасної концепції економічного зростання базується на підвищенні конкурентоспроможності держави та рості добробуту населення. В економічній динаміці країн, які досягли успішних результатів, чітко простежується вагомість соціальної складової та інтелектуального капіталу. Наприклад, американській моделі характерний високий рівень продуктивності праці та працевзберігаючі методи виробництва і людський капітал; німецькій – соціальна політика та людський капітал; японській – освіта, традиції і культура, людський капітал; китайській – освіта та людський капітал.

Отже економічне зростання автор розглядає як багатofакторний процес, що забезпечує досягнення кількісних і якісних змін у добробуті та національному багатстві країни на основі інноваційно-технологічних трансформацій, активізації інтелектуального потенціалу і формуванні високваліфкованої робочої сили, а також активізації соціальних чинників (ріст тривалості життя, поліпшення освіти, зниження рівня бідності тощо). Ядром і стратегічним фактором такого підходу визнається інвестиційне трактування витрат на якісне використання людського капіталу (Л. Артеменко, Г. Ціх).

Проблему формування, трансформації та подальшого розвитку сучасних регіональних соціально-економічних систем, на думку І. Маркович, доцільно досліджувати шляхом органічного поєднання процесів глобалізації та локалізації. Збалансування їх потенціалу забезпечує так звана «розумна («сма́рт») спеціалізація». Вона виключає інерційний безпрогра́мний розвиток регіону.

«Розумна спеціалізація» - нова концепція регіонального розвитку, яка поєднує промислову та інноваційну політику, що сприяє дієвому і ефективному використанню державних та недержавних інвестицій за рахунок їх зосередження на сильних сторонах регіону, що визначають його спеціалізацію. Продовжуючи відомі ідеї П. Кругмана, автор обґрунтовує потребу посилення міжрегіональних взаємодій та кластерного розвитку регіону як особливості його розумної спеціалізації. Це вимагає дослідження нерівномірності економічного розвитку, особливостей «точок зростання», навколо яких регіон зможе ефективно розбудовуватися, а також окреслює ключові критерії та функції процесу переходу регіональної системи від традиційної до «сма́рт»-спеціалізації.

Сутність «сма́рт»-спеціалізації, застерігає автор, не зводиться лише до подолання браку стратегічного розуміння інноваційного розвитку окремих держав ЄС чи регіонів. Дана концепція розглядається також як підхід до виявлення і формування інноваційного потенціалу регіонів, і загалом -

соціально-економічного розвитку країни на основі перспективних спеціалізацій регіонального розвитку.

У монографії узагальнено теоретичні підходи щодо формування фінансового механізму економічних систем, визначено пріоритети державного регулювання та підтримування процесів сталого розвитку (*Н. Тимошик*). В умовах сучасної ринкової економіки розвиток економіки кожного регіону, наголошув автор, залежить не лише від природних багатств, науково-технічного рівня промисловості та виробничих потужностей підприємств і відповідного рівня кваліфікації персоналу. Суттєвою складовою соціально-економічного потенціалу регіону є забезпеченість фінансовими ресурсами.

Оскільки існують глибокі регіональні диспропорції в соціально-економічному та екологічному розвитку регіонів, а фінансові ресурси є базою для реалізації політики збалансованості, то постає потреба в розробці наукових підходів до забезпечення стабільного економічного зростання регіонів і держави в цілому. Особливої уваги потребує фінансовий механізм держави (фінансові методи, фінансові важелі, правове, нормативне та інформативне забезпечення), який забезпечує реалізацію її фінансової політики.

Наголошено, що державне регулювання повинно не підмінювати, а тільки сприяти ринковому саморегулюванню економіки; причому, фінансове регулювання ринкових відносин потребує чіткого узгодження з фінансовим забезпеченням. Тому дотримання встановлених показників сталого розвитку економіки держави вимагає комплексу заходів: запровадження моніторингу індикаторів, фундаментальну діагностику, дискримінантних та факторних економічних моделей діагностики, а також систему своєчасного попередження і негайного реагування.

Автор розкриває нестандартні рішення щодо застосування традиційних фінансових важелів регулювання. Зокрема, пропонується розробка і впровадження нового трансмісійного механізму, що дозволить його використання в комплексі з іншими інструментами фінансового регулювання. У подальших дослідженнях буде розроблено математичну модель, яка відображатиме динаміку основних макроекономічних показників.

Розпочата в Україні адміністративно-територіальна реформа та децентралізація влади вимагають сучасних підходів до управління територіальними соціально-економічними системами України. Дослідженню методологічних засад управління розвитком територіальних самоврядних спільнот низового рівня присвячена робота *О. Панухник*.

Особливість авторського підходу полягає у дослідженні територіальних утворень не як просторово-територіальних систем, а як муніципальних

утворень, що є корпоративними структурами, суб'єктами економічних, соціальних і політичних відносин. Метою управління їх розвитком стає забезпечення інвестиційної привабливості через використання факторів, які визначають конкурентні переваги території, обумовлюють її конкурентоздатність у порівнянні з іншими населеними пунктами, та досягнення соціальних стандартів життя членів територіальної самоврядної спільноти. Одним із шляхів забезпечення життєздатності первинних суб'єктів місцевого самоврядування, покращення соціально-економічної ситуації та створення передумов для динамізації розвитку територіальних утворень є проведення адміністративно-територіальної реформи, яка покликана вирішити проблему формування правових, економічних і організаційних умов для ефективної реалізації функцій місцевого самоврядування.

Адміністративно-територіальна реформа та децентралізація влади вимагають принципово нових підходів також до управління підприємствами муніципальної економічної системи. *Я. Федотова* аналізує результати дослідження практики та чинників управління підприємствами (функція адміністрування діяльності), які повинні враховуватися при прийнятті управлінських рішень у муніципальній економічній системі (міста Київ, Львів, Тернопіль).

Автором наголошено, що ефективний адміністративний менеджмент (вироблення і реалізація державної політики на рівні державних і місцевих органів) – це новий адміністративно-державний менеджмент, який здійснює вплив на роботу всіх елементів економічної системи, у т.ч. муніципальної економіки та підприємств усіх форм власності. Його слід розглядати як інституційний чинник (бар'єр або стимул) модернізації технологій управління підприємством у муніципальній економічній системі.

Аналізуючи проблеми інерційності адміністративного підходу в муніципальній економічній системі, дослідниця спиралася на відомих авторів теоретичної моделі адміністрування (А. Файоль), раціональної бюрократії («ідеальна бюрократія» М. Вебера, що відповідає цілям динамічних індустріальних суспільств), принципу розмежування влади і бізнесу (В. Вільсон, Ф. Гуднау), а також на зміст понять «інституція», «державні інституції», «адміністративні бар'єри».

Адміністративні бар'єри (акти, дії чи бездіяльність органів влади тощо) – найбільш проблемне місце конкурентоспроможності української економіки (висновок Всесвітнього економічного форуму). Особливі побоювання викликають також інституційні бар'єри модернізації технологій управління підприємствами приладобудування, зокрема: недосконалість державної політики регулювання інноваційної діяльності;

неналежна підтримка і координація з боку органів місцевого самоврядування інноваційної діяльності підприємств; загальний низький технологічний рівень підприємств; неналежна забезпеченість фінансово-кредитними ресурсами тощо. Тому очевидно, що створення більш сприятливих умов для роботи підприємств у муніципальній економічній системі, підвищення їх результативності та конкурентоспроможності потребує спрощення державного регулювання та забезпечення його належної прозорості.

Наукові дослідження успішності підприємства, як і соціально-економічної системи держави в цілому, найчастіше аналізують економічні чинники та методи управління. Між тим, навіть поверхневий аналіз успішних підприємств України, наголошує *І. Химич* показує, що їх успіх визначається, насамперед, базовими цінностями, нормами і правилами особистісного характеру, спільним розумінням усім колективом ситуації виробничої діяльності, тобто культурою організації. Тому і в теорії, і підприємницькій практиці, зазначає автор, важливо враховувати той факт, що суб'єктом господарювання виступає людина, що людський потенціал в постіндустріальну епоху є єдиним невичерпним ресурсом підприємства. Саме тому, в умовах сучасної вітчизняної ринкової ситуації, яка характеризується фінансово-економічною нестабільністю, необхідною умовою успіху виступає використання підприємством корпоративної культури. Вона визначає певну послідовність управлінських дій, які призводять до змін в усіх структурних елементах, знижуючи рівень колективної невизначеності, забезпечуючи інтеграцію колективу та його відданість загальній справі. Зміст цих дій визначається функціями корпоративної культури підприємства.

Роль корпоративної культури підприємства в механізмі функціонування ринкової економіки, на думку автора, відображається в якісній і безпосередній підтримці внутрішньої та зовнішньої діяльності підприємства на основі інформаційних та комунікаційних процесів; якості рекомендацій з корпоративної культури та досвіду управління на основі оцінки їх результативності в діяльності підприємства.

Мінливість економічного середовища, непередбачуваність державних регуляторів господарської діяльності викликають небажані для підприємства наслідки, діапазон яких коливається від незначних за масштабами збитків і аж до повного банкрутства. Тому особливу актуальність у забезпеченні стабільного функціонування підприємства, на думку *І. Нагорняк*, набуває проблема соціально-економічної безпеки підприємства, вирішення якої залежить від правильного діагностування стану економічної стабільності (стійкості), систематизації загроз, ризиків тощо.

Автором здійснено аналіз дефініцій «ризик», «небезпека» і «загроза», а також можливих умов та ситуацій, в яких потенційний ризик переростає в загрозу стійкому функціонуванню підприємства, а потім і в небезпеку знищення; розкрито способи їх запобігання, усунення та мінімізації наслідків.

Оскільки процес соціально-економічної безпеки нерозривно пов'язаний із внутрішньою організацією управління підприємством як відкритою системою, у роботі розкрита система соціально-економічної безпеки підприємства як комплекс організаційно-управлінських, технологічних, технічних, профілактичних і маркетингових заходів, спрямованих на кількісну та якісну реалізацію захисту інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Розроблена також модель стратегічного управління соціально-економічною безпекою підприємства.

У системі управління підприємством, стверджує *О. Дячун*, функція планування не завжди спирається на дані прогнозування. Між тим, у числі практичних проблем економічного розвитку підприємства особливе місце займає прогнозування продажу продукції (послуг тощо). У монографії проаналізовано сутність прогнозування продажу, його необхідність, предмет, принципи та види. Наведено практичні рекомендації з використання сучасних методів прогнозування продажу, в тому числі кількісних і причинно-наслідкових; значне місце відведено методу прогнозування продажу на основі цілей та виробничих можливостей фірм.

С. Хрупович, аналізуючи досвід ринкових зрушень доби незалежності України та інших постсоціалістичних країн підкреслює, що важлива роль у системі ринкових перетворень відводиться промисловому виробництву, де створюються необхідні для життя суспільства блага. Проте, не завжди підприємства можуть вибрати цілісну ефективну модель, яка поєднувала б усі елементи постачання, виробництва та реалізації продукції.

Праця *С. Хрупович* присвячена проблемі інтеграції функцій логістики та маркетингу в організаційній структурі управління. У ній читач знайде практичні рекомендації з реалізації даного підходу на підприємстві. Обґрунтовано, що вирішення таких завдань, у контексті впровадження адміністративної реформи та розвитку регіонів, дозволить регіональним виробникам ефективно використати власний збутовий потенціал та забезпечити постійний потік коштів до бюджетів різних рівнів.

Еволюція світової економічної системи привела до формування інформаційної економіки, що базується на знаннях; у ній найбільша частка ВВП забезпечується діяльністю із виробництва, обробки, зберігання і розповсюдження інформації та знань причому, до цієї діяльності залучені понад половина зайнятих. Інформаційна економіка в Україні ще в зародковому стані, однак світові тренди економічного розвитку об'єктивні

і невідворотні, тому теоретична і практична розробка питань інформатизації економічних процесів забезпечить нашій державі можливість припинити зниження економічних показників та відкрити шлях до розвитку.

Особливістю сучасної вітчизняної економіки є швидка зміна умов господарювання, що підвищує актуальність застосування економіко-математичних методів для моделювання та прогнозування економічних процесів. Типовими для управління підприємством є також ситуації прийняття рішення в умовах невизначеності. Тому використання комп'ютерної техніки та спеціалізованого економічного програмного забезпечення є надійним засобом прийняття оптимальних управлінських рішень.

У праці *О. Кареліної та Н. Гарматій* розглянуто можливості програм ProjectExpert та AuditExpert компанії Expert Systems для розробки бізнес-планів та оцінки інвестиційних проєктів. Фінансово-економічне моделювання діяльності фірми різного масштабу та галузевої приналежності, зазначають автори, потребує тільки початкових та розрахункових фінансово-економічних параметрів, які згруповані в окремі групи даних. Це дозволяє сучасному економісту й фінансовому менеджеру в зручному для користувача інтерфейсі опрацювати великі масиви економічної інформації за короткий час. Адже від швидкості та якості їх опрацювання залежить адекватність і вчасність прийнятих рішень в умовах швидкої зміни ендегенних та екзогенних чинників.

В умовах розбудови сучасної ринкової економіки активна роль належить науці і освіті. Не випадково в останній період якість вищої освіти розглядається на основі двох моделей: «університет - підприємство (бізнес)», «університет – суспільство». У їх контексті йдуть пошуки вирішення і проблеми фінансування університетів, яке необхідне для забезпечення успішної діяльності університетів.

У конкурентній боротьбі між університетами, як засвідчує досвід, є переможці, котрі використовують різноманітні моделі фінансування в своїй діяльності. У дослідженні *Н. Константюк* проаналізовано підходи зарубіжних та вітчизняних авторів до фінансування університетів з можливістю їх подальшого застосування в діяльності вишів України.

Найпопулярнішими, вважає автор, є фінансування на основі підписання контрактів між вузом та урядом щодо здійснення чітко вказаних видів діяльності чи виконання послуг, за які університет отримує державні кошти, а також фінансування вузів на основі формули, відповідно до якої отримує бюджетні кошти саме за досягнення певних заздалегідь визначених показників.